

comentarii critice

D

ACĂ i s-ar cere cuiva să arate că filozofia nu exclude talentul literar, că așadar gândirea speculativă poate face casă bună cu expresia mustind de virtuți literare, exemplul cel mai la îndemână ar fi Kierkegaard. Danezul acesta retras, orgolios și peste măsură de nefericit, suferind de epilepsie și avînd pe deasupra

ghinionul de a fi dat cu piciorul singurei șanse care ar fi putut să-l facă fericit – căsătoria cu Regine Olsen – este unul din cei mai compleți scriitori ai culturii occidentale. Iar semnul după care-i recunoști înzestrarea este că-l citești fără să ai impresia că ceea ce ți se deapănă sub ochi poartă pecetea filozofiei. Căci e atîta fluentă, ritm și viață în cuvintele lui Kierkegaard încît nimic din sloiurile acelea conceptuale, alunecînd masiv într-un torent de abstracțiuni sterile, nimic din alaiul uscat al terminologiei tradiționale nu vine să-ți rănească ochiul. Și astfel, supuse parcă unei lichefierii iscate de căldura unei trăiri omenești, calupurile compacte ale generalităților teoretice încep să se umanizeze. Raționamentele își înmoaie scheletul, pierzîndu-și rigiditatea formală, iar conceptele se îmblînzesc: din mărgelile inerte înșiruite ca pietrele pe abac, devin vorbe emanînd emoții firești. Și tocmai de aceea pe autorul lor îl îndrăgești și îl citești cu plăcere: fiindcă te regăsești în obsesiile și tribulațiile sale.

Sau-sau a apărut la doi ani (1843) după ruptura logodnei cu Regine Olsen și a fost singura din cărțile lui Kierkegaard care a avut parte de două ediții antume. De altminteri, aceasta e și cea mai celebră lucrare a lui, părți din ea – de pildă *Jurnalul seducătorului* – fiind publicate separat, precum niște volume de sine stătătoare. Deși cartea a apărut sub pseudonim – Victor Eremita –, nimeni din lumea intelectuală a Copenhagei nu s-a îndoit de adevărata identitate a autorului. Și, cu toată senzația pe care a produs-o cartea, Kierkegaard a fost neașteptat de mîhnit de recenzia nefavorabilă pe care o autoritate critică a vremii, Johan Ludvig Heiberg, a scris-o pe marginea ei. Heiberg îi reproșa lui Kierkegaard că nu știuse să găsească o formă de expunere mai laconică și mai sistematică. Pe scurt, îi imputa prolixitatea și fuga de idei. Kierkegaard a fost atît de lezat de aceste constatări că i-a purtat ranchiună lui Heiberg pentru tot restul vieții. Tocmai teoreticianul celor trei stadii ale evoluției spirituale – estetic, etic și religios – nu putea să separe o judecată estetică critică de propria sa reacție etică.

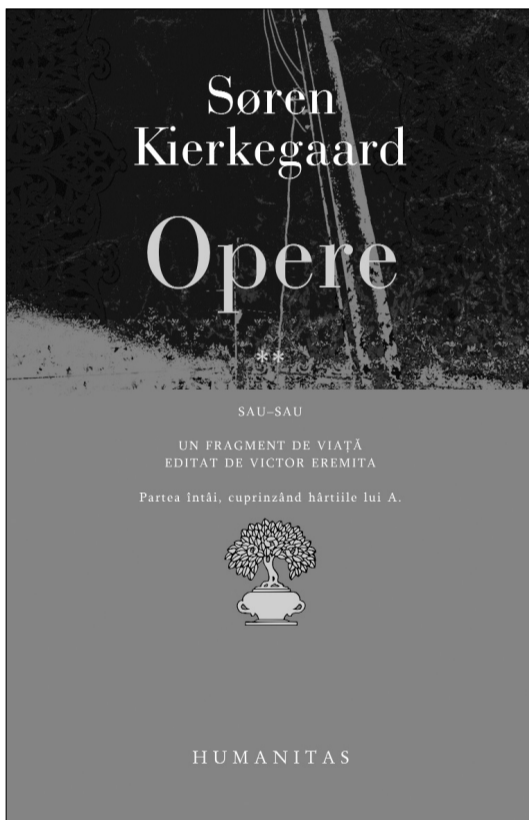
Oricît ni s-ar spune că *Sau-sau* nu trebuie înțeleasă exclusiv în lumina despărțirii de Regine Olsen, lectura ei ne întoarce mereu la trauma pe care tînarul de 28 de ani trebuie s-o fi trăit-o atunci. De altfel, personajele feminine care apar în carte, precum și reflecțiile pe care filozoful le face pe seama erosului, aduc toate cu niște variațiuni obsesive, executate în jurul unei singure teme prevalente: pierderea iubitei. E atîta suferință în stufoasa retorică a lui Kierkegaard încît toate încercările de a o decanta sub forma nuanțării, distincțiilor și însemnărilor ironice au un efect invers: în loc să ascundă sursa, o dezvăluie. Tocmai de aceea camuflările erudite la care apelează te duc cu gîndul exact la trauma pe care autorul se străduia s-o escamoteze. Iată de ce *Sau-sau* e o carte mare nu pentru că e profundă, ci fiindcă e autoreferențială. Ea e un exemplu de cît de mult se poate scoate dintr-o experiență biografică atunci cînd știi s-o treci prin filtrul culturii. În fond, toate măștile auctoriale și toate pseudonimele pe care Kierkegaard avea să le folosească de-a lungul vieții au avut rostul unei dezvăluiri mediate. Și-a folosit cultura filozofică pentru a-și analiza cele două mari obsesii care îi marcase viața: blestemul patern din cauza căruia își considera viața închinată Domnului și despărțirea de Regine.

Nu, nu e vorba de a scormoni delirant în biografia lui Kierkegaard pentru a scoate din ea niște scheme psihanalitice răsuflete, ci de a surprinde o banală și verificată relație: că opera unui intelectual nu poate fi separată de biografia lui. În schimb,

Amintindu-mi că ambiția Anei-Stanca Tabarasi este să traducă din daneză cele peste 40 de volume cîte numără opera kierkegaardiană, nu pot decît să-i doresc să aibă energia de a-și atinge proiectul.

Un răstignit pe crucea căinței

Søren Kierkegaard, Opere. Sau-sau. Un fragment de viață editat de Victor Eremita, trad. din daneză, introducere și note de Ana-Stanca Tabarasi, Humanitas, 2008, 586 pag.

studiată la rece și în gol, în virtutea unei analize aseptice de laborator logic, opera lui Kierkegaard ar semăna cu o apariție monstruoasă: un carnaval de identități inventate degeaba și o înscenare de idei declamate în pustiu. Cuplată însă la spiritul epocii și la evenimentele vieții sale, opera danezului capătă o înfățișare tragică; lupta unui filozof căutînd căi de mîntuire religioasă. În fond, Kierkegaard întruchipează stihia paradoxală a filozofului care, sastisit de demonstrații abstracte, începe deodată să se roage lui Dumnezeu, lepădîndu-se de mofturi estetice și de rigori etice. Iar ceea ce impresionează astăzi nu e atît sinceritatea observațiilor privitoare la etica iubirii – a căror cutezanță trebuie să fi sunat, pentru spiritul încorsetat al convențiilor de atunci, drept originalități obraznice, dar care astăzi par de-o cuminenție pudică –, ci profunzimea intuițiilor autorului. La 30 de ani, Kierkegaard atinsese deja un prag al lucidității creatoare. „Există o imperfecțiune în tot ce e omenesc, să nu poată fi împlinit ceea ce este dorit decît prin contrariul său. Nu vreau să mă refer aici la varietatea de formare care dă psihologilor destul de mult de lucru (că melancolicul are cel mai mult simț comic, iubitorul de lux e adesea cel mai

idilic, desfrînatul este cel mai moral, scepticul e adesea cel mai religios), ci doar să amintesc că numai prin păcat poate fi întrevăzută mîntuirea.“ (p. 75)

Puțin mai jos, flerul sigur cu care întrezărise deșertăciunea inferențelor conceptuale îi prilejuiește un fragment uimitor: „Există o pâlăvrăgeală a raționamentelor care în infinitatea lor se află în același raport față de rezultat precum interminabilul șir de regi egipteni față de cîștigul istoric: bătrînețea realizează visele tinereții; fapt dovedit de Swift, care la tinerețe a construit un ospiciu, iar la bătrînețe a ajuns în el.“ Cu alte cuvinte, totul ține de o desfășurare ciclică în care sfîrșitul e întipărit în început, tot astfel precum concluziile unui raționament sunt prefigurate în premise. Viața este un *petitio principii*, un cerc din perimetrul căruia nu poți ieși.

Titlul cărții, acest *Sau-sau* amintind de cruzimea alegerilor răspicate și definitive, poartă ecoul dezbaterilor intelectuale din epocă. Tema dezbaterii: valabilitatea principiului logic al terțului exclus, a cărui formulare tehnică suna astfel: „pentru orice propoziție nu există decît două posibilități: sau este acceptată, sau nu este acceptată într-un anumit sistem de propoziții. O a treia posibilitate fiind exclusă.“ Altfel spus, o propoziție e sau adevărată, sau falsă, deci sau una, sau alta dintre variante, dar nu amîndouă concomitent. Din păcate, deși spiritul disjunției exclusive corespunde din plin regulilor logicii lui Aristotel, el nu ascultă de tiparul dialecticii hegeliene. Și cum hegemonia lui Hegel atinsese pragul supremației idolatre în epoca lui Kierkegaard, respingerea terțului exclus devenise un obicei la modă.

Răspunsul lui Kierkegaard la această dilemă avea să se sprijine pe o prealabilă distincție: destinul unui om se desfășoară în două planuri; lumea gîndirii speculative și lumea libertății. În planul gîndirii, spune danezul, regula terțului exclus poate fi încălcată prin sofisme logice. În schimb, în lumea morală, antinomiile rigide sunt obligatorii. Aici relativismele sînt dăunătoare și dătătoare de confuzie etică. În schimb, dacă disjunțiile exclusive nu ar fi obligatorii (o faptă e sau bună, sau rea, sau corectă, sau incorectă), omul n-ar mai putea alege moral, ceea ce e totuna cu a spune că omul nu ar avea libertate morală.

Dar dincolo de controversile teoretice din *Sau-sau*, volumul gravitează în jurul temei iubirii. De la seducție la părăsire, de la îndrăgostire la suferință, de la speranța regăsirii la angoasa provocată de pierderea nădejdi, Kierkegaard își cîntă polifonic partitura despărțirii de Regine Olsen. O simfonie a chinului, a căinței și a deznădejdi, cam așa poate fi definită lapidar cartea de față. Și indiferent de personajul feminin pe care Kierkegaard îl alege pentru a-și ilustra ideile – de la Donna Elvira din *Don Giovanni* de Mozart la Marie Beaumarchais din *Clavigo* de Goethe, de la Gretchen din *Faust*-ul lui Goethe la Antigona din piesa omonimă a lui Sofocle –, nuanțele se învîrtesc, precum un roi cu traiectorie previzibilă, în jurul aceleiași fantasmă.

Traducerea Anei-Stanca Tabarasi redă frumusețea scrisului lui Kierkegaard și nu ridică probleme de claritate a expresiei. Și, amintindu-mi că ambiția Anei-Stanca Tabarasi este să traducă din daneză cele peste 40 de volume cîte numără opera kierkegaardiană, nu pot decît să-i doresc să aibă energia de a-și atinge proiectul. Căci, să recunoaștem, pentru puterile unui singur om, proiectul este uriaș. Dar la tinerețe și talentul ei, sarcina nu pare imposibilă. Cît despre normele pe care traducătoarea le-a urmat, ele sunt precizate chiar în „Nota asupra ediției“: „Am urmat [...] regula pentru traducători stabilită de Centrul de cercetare Søren Kierkegaard, de a acorda prioritate, în asemenea cazuri, nuanțelor de stil, avînd în vedere că în original Kierkegaard citează, din rațiuni stilistice și semantice, după patru traduceri diferite din Biblie (daneze și germane), neezitînd în unele cazuri chiar să traducă el însuși din nou anumite pasaje biblice pentru a preciza unele nuanțe. Consider că datorită unui traducător al lui Kierkegaard e să redea cu fidelitate contextul teologic presupus de original [...], nu să impună în locul lui tradiția teologică de care ține el însuși.“ (p. 53) ■